

І ВСЕ Ж МИ НЕЗДОЛАННІ...

Рецензія на книгу Валентини Борисенко

"Така житка...: Культура повсякдення українців Чорнобильського Полісся
(за матеріалами етнографічної експедиції 1994 р.)".

– К.: ВД "Стилос", 2011. – 224 с.

Етнонім "Україна" в народній душі з давніх-давен бринить багатю гамою думок і почуттів, головний лейтмотив яких – чарівний і нездоланий поклик до свободи, до наших правічних прав і вольностей. Скільки палких сердець надихало це ім'я в щасті і в радості, в горі й у передсмертних зойках?! Вивчаючи витоки та знайомлячись з історією свого народу, ми пізнаємо процес розвитку українського суспільства, його культури і науки, стосунки з сусідніми народами в усій конкретиці й розмаїтті. Дедалі більше українців приходить до розуміння, що наше "сьогодні" значною мірою обумовлене нашим "учора" – державним і бездержавним, героїчним і трагічним, радісним і скорботним, а "завтра" закладається в сьогодні, що будівництво України як держави залежить лише від наших зусиль і нашої самосвідомості.

Усвідомити себе великим і, попри всі біди, все ж нездоланим народом допомагає нам і оригінальна книга В.К.Борисенко "Така житка...", яка нещодавно побачила світ. Книга рекомендована до друку вченою радою Національного науково-дослідного інституту українознавства та вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У ній, на основі проведених експедиційних етнографічних досліджень у селах Поліського району Київської області, розглядається культура повсякдення українців другої зони відчуження після аварії на Чорнобильській АЕС. Записані авторкою свідчення дають уявлення про рівень збереженості звичаїв, обрядів, усної народної творчості серед поліщуків, які залишилися жити на радіаційно забрудненій території, бо не змогли покинути свій рідний дім.

В чому ж проявилась оригінальність книги? На наш погляд, в усьому! Тут оригінальне все – і задум, і назва, і структура, і авторський підхід...

Щодо задуму, то дослідження виконане методом записування усної історії, що має свої особливості та специфічні підходи. Якщо архівне джерело є зафіксованим свідченням здійснення в минулому якоїсь події, то усна історія, підтверджуючи чи спростовуючи той само факт, передає ще й власне позитивне чи негативне ставлення опитуваного до того, що відбувалося. Специфіка методу полягає також і в тому, що респондентів, яких етнологи називають оповідачами чи інформаторами, треба зуміти налаштувати на діалог, тобто створити атмосферу взаємної довіри. Як бачимо з матеріалів книги, насичених унікальним фактажем, емоціями, щирістю, глибокими роздумами, Валентині Борисенко це успішно вдалось.

Без сумніву, оригінальною є й назва книги – "Така житка...", адже в ній одночасно поєднується архаїчність і сучасність, милозвучність і діалектична неповторність, розпач і оптимізм... На думку авторки, термін "житка" більш точно відповідає значенню слова "життя" (с. 14).

Бездоганною видається нам структура книги. Основу її складають історії сіл Поліського району Київської області, складені з історій життя окремих людей-оповідувачів за результатами їх опитувань. За кількістю населених пунктів ці матеріали складають своєрідних 18 розділів.

Значною аналітичною та інформаційною насиченістю виділяється вступний розділ "Трансформація традиційної культури на Поліссі" (с. 4 – 18). В ньому дослідниця стисло зупиняється на характеристиці двох етнографічних експедицій на Поліссі. Неоціненними для порівняння є матеріали етнографічної експедиції на Полісся до Чорнобильського району

1934 р., здійсненої етнографом Ніною Загладою в супроводі художника-етнографа Юрія Павловича. Слід зазначити, що деякі обстежені тоді поліські села нині вже не існують, тож матеріали експедиції 1934 р. мають тим більшу цінність.

В.Борисенко наголошує, що катастрофа нищення самобутньої культури поліщуків почалася у 20 – 30-х рр. ХХ ст., коли на прадавню українську територію ураганом увірвався більшовицький експеримент, коли непоправної втрати зазнали духовні цінності, традиції, культура регіону. Експедиція 1934 р. проводилась відразу після голодомору 1932 – 1933 рр. Рівно через 60 років, тобто у 1994 р., тепер вже після Чорнобильської трагедії, в Поліському районі була проведена друга етнографічна експедиція, у складі якої працювала проф. В.Борисенко. Характеризуючи обидві трагедії та порівнюючи результати першої й другої експедицій, дослідниця приходить до висновку, що аварія на Чорнобильській АЕС довершила руйнівну дію тоталітарного режиму (с. 18). На жаль, колись самодостатній регіон Чорнобильського Полісся частково перетворився в пустку.

Логічно вписався у структуру дослідження стислий "Словничок деяких діалектичних термінів", яким завершується книга. Віками українці перебували в складі різних держав-завойовниць. Їм нав'язували чужі традиції, символи, мову, віру, культуру. Деякі політики ще й зараз цинічно шматують єдину державу на "Захід", "Схід", "Південь", нав'язуючи українцям "ідею", що вони, нібито, неспівставно різні. Дослідження В.Борисенко доводить, що не різні. Ми – один єдиний народ. Навіть коротенький "Словничок" (с. 223) красномовно свідчить, що в нас більше спільного, ніж відмінного. Ми не різні, а багаті, багаті звичаями, традиціями, піснею, культурою, мовою, у тому числі й унікальними діалектами.

Не може не вражати і оригінальність художнього оформлення книги. Так, сутність творчого задуму дослідження майстерно втілено у фотографії на титульній сторінці обкладинки, яка відображає і акумулює в собі весь трагізм ситуації в регіоні. Українці з давніх-давен бережливо ставляться до лелек, вишивають на рушниках, особливо весільних, та на подушках їх зображення, велично і ніжно оспівують їх у піснях ("візьміть мене, лелеченьки, на свої крилята..."), бережуть лелечі гнізда біля своїх осель, вважають їх символами продовження роду і життя взагалі. Митці зображували лелек у парі і, як правило, на гнізді або ж у вільному парному польоті в чистому небі.

В. Борисенко підбрала для наочного ілюстрування творчого задуму своєї книги таке фото, де лелека зображений самотнім на гілці сухого дерева. Як же це влучно передає сумну реальність життя українців Чорнобильського Полісся після аварії на ЧАЕС – пусті та майже пусті села з людьми лише похилого віку, де вже давно вечорами не лунають зворушуючі душу українські пісні, а вдень – гамірливі радісні дитячі крики, де перестали гніздитись лелеки...!

Оригінальність книги В.Борисенко "Така житка..." і в тому, що цікавий емпіричний та аналітичний матеріал найдуть у ній для себе не тільки історики та етнологи, а також і фольклористи, філологи, філософи, культурологи. Одним буде цікаво побачити динаміку змін у родинній обрядовості, зрозуміти ті суттєві процеси трансформації, що відбулися в усній народній творчості, іншим – світоглядні уявлення селян, які опинилися в умовах певної ізоляції, ставлення до влади, релігії, традицій, мови, пісні тощо.

Рецензована книга професора Валентини Борисенко є далеко не першою у величезному науковому доробку дослідниці. Хочеться побажати їй міцного здоров'я, довголіття, творчих злетів, щоб це видання було далеко не останнім у числі майбутніх успішних задумів та дослідницьких проектів, яких чекає від знаного та добре відомого етнологі наукова спільнота і свідоме українство.